

Debatanmeldelser

Christian Frederik og hans oppdrag i Norge 1813

| ANDERS MONRAD MØLLER (UDG.): *Kong Christian VIII's breve 1801-1839, prins og konge Christian Frederiks brevveksling med Frederik VI, III*, Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie, København 2014, 318 s., 300 kr.

I Danmark er han primært kong Christian 8. I Norge er han primært Christian Frederik. Slik har våre to lands historietradisjoner gått i forskjellige retninger når det gjelder denne mannen, selv om det naturligvis har vært plass til hans „norske periode“ også i de danske fortellinger. I de norske, derimot, er hans liv etter avreisen fra Norge i 1814 stort sett blitt forvist til noen bisetninger. I forbindelse med utgivelsen jeg her skal kommentere, vil jeg gjøre et forsøk på å behandle Christian Frederik som primært en dansk, eller snarere en enevolds-dansk aktør snarere enn som norsk opprørsleder. Dette gjør jeg ikke for å nedvurdere hans opprør, men av to andre grunner. For det første vil jeg prøve å gi danske lesere et inntrykk av hvordan han har fremstått i *norsk* historieskriving. Og for det andre vil jeg prøve å skape en bedre balanse i bildet av ham hos mulige norske lesere.

Utgivelsen av 3. bind av *Kong Christian VIII.s breve 1801-1839* kan ses som et nyttig supplement eller kanskje heller en slags korreksjon til andre samlinger av depesjer 1813-14 mellom kong Frederik 6. og hans nye stattholder i Norge, Christian Frederik.¹ Kildenes karakter varierer noe, fra enkeltdepesjer med egenhendig underskrift til kopier eller duplikater, og noen er skribert fra ciffer. Alle slike forhold er imidlertid kommentert etter hver tekst. Dermed må det antas at dette er den mest fullstendige samling av statshemmelig korrespondanse mellom Frederik 6. og Christian Frederik fra den såkalte „Hemmelige Protokol“ som vi kan forvente å få. I den sammenheng kan det da også slås fast at vi her ikke vil finne noe bevis på den norske historike-

¹ Her må jeg bemerke at tittelsiden faktisk oppgir fra „maj 2013 til august 1814“. Selv i den sirligste kildesamling forekommer det altså absurde trykkfeil.

ren Knut Myklands hypotese om at det norske opprøret mot Kielfreden kom som følge av en ordre fra Frederik 6. At Christian Frederik selv hadde planer om en eller annen form for opprør, er derimot velkjent. Og dokumentasjon for dette finner vi her, i fullt monn.

Historikerne har hatt adgang til disse kildene tidligere. En første trykt samling av disse brev og depesjer finnes i *Meddelelser fra Krigsarkiverne*, bd. VI, VII og IX, utgitt i årene 1894-1902. I denne utgaven er imidlertid disse bindene vurdert som nokså „hårdhændet redigeret“ (s. 304), dvs. særlig gjennom en viss fornyelse av de språklige uttrykksformer i retning av „normal“ dansk på slutten av 1800-tallet. Om dette faktisk påvirker det opprinnelige innholdet i særlig grad, kan likevel diskuteres. Selv har jeg ikke funnet betydelige avvik i „mening“ selv om f.eks. ordenes rekkefølge kan være noe byttet om. Heller ikke det eksemplet som her vises til for sammenligning (s. 304-305), gir inntrykk av så kraftig redigering som dagens redaktør Andreas Monrad Møller mener å finne hos de gamle utgivere. Disse var anerkjente militærhistorikere: Først Søren Anton Sørensen og siden Peter Frederik Rist som hovedredaktører, mens den litt yngre August Peder Tuxen skal ha gjort mye av den praktiske redigeringen. Nåværende redaktør overdriver derfor en smule når han stempler det som en „besser-macher“ å ha omredigert et brev (i ciffer) fra „At dette holdes hemmeligt“ til „At dette er saare hemmeligt“ (s. 305). Hele setningen i *Meddelelser* lyder da: „At dette er saare hemmeligt og blot bør vides af Dem alene, behøver jeg ikke at sige“, istedenfor som her, „At dette holdes hemmeligt og blot bør vides af Dem alene, behøver Jeg ikke at sige Dem“. Dette er ingen meningsendring, bare en liten stilendring. Og uansett må de foreliggende kilder også kunne konfronteres med andre kilder.

Et særskilt problem med å studere korrespondansen mellom kongen og hans stattholder må imidlertid nevnes først: Her fremlegges den kronologisk, men i virkeligheten var den jo slett ikke reelt resiprok. Selve tregheten i kurertjenesten, ikke minst under den nye krigstilstanden høsten 1813, gjorde at de to rett og slett ikke kjente til den andres posisjon når de selv skrev. Noen ganger kunne det gå opptil en måned mellom svarene, som når Christian Frederik 15. november meddelte at han nettopp hadde mottatt depesjene fra 19., 23. og 26. oktober (s. 211). Slike problemer beklaget de to seg også stadig over, særlig om høsten og vinteren (jf. s. 219). I noen tilfeller er det usikkert når eller om de faktisk hadde mottatt de siste depesjer. I denne utgaven søkes dette delvis oppklart i anmerkningene, men flere ganger er vi likevel overlatt til tolkninger.

Christian Frederik i en norsk diskurs

Hva som kanskje ikke er så kjent for danske lesere, er Christian Frederiks plass i norsk historieskrivning, og også historiefortolkning. Interessen for ham har gått utover den rollen han spilte for selve det norske grunnlovsverket i 1814, og i virkeligheten er han en av de mest omstridte norske historiske aktører overhodet, og slett ingen enkel stjerne som får lyse i kraft av sin innsats våren 1814. Dette har sikkert mange årsaker, men mest kontroversielt har alltid vært hans bakgrunn og mulige motiver: Som representant ikke bare for eneveldet og kong Frederik 6., men egentlig for „Danmark“ som sådan, for den staten som flere norske historikere har betraktet som kolonial undertrykker, ikke bare i statspolitisk forstand gjennom eneveldet, men vel så mye i nasjonal og kulturell forstand.

I en norsk diskurs blir dermed „Danmark“ ikke bare betegnelsen på en historisk stat, men ordet har også en videre kulturell konnotasjon, som en årsak til all slags „fordanskning“ av det norske sivilsamfunnet som ikke en gang de fjerneste dal- og fjordstrøkene kunne være helt uberørt av.² Satt inn i en slik sammenheng får aktøren Christian Frederik derfor en annen funksjon enn som katalysator for nasjonal og politisk frihetskamp mot stormaktene. Det kan være greit å kjenne litt til denne diskursive situasjonen før jeg går nærmere inn på tekster om ham. Men det fantes altså ingen moderne norsk biografi om ham før tidligere kulturminister Lars Roar Langslet utgav sin i 1998. Selv foran det norske grunnlovsjubileet i 2014 oppstod debatt om det burde reises en statue av Christian Frederik foran Stortinget i Oslo (i så fall det første minnesmerket over ham i hans egen hovedstad).³ At det ble reist, tyder vel på at disse kontroversene er dempet ned. Men neppe helt.

Den moderne historieskrivingen om Christian Frederiks virke i Norge i 1813 og 1814 bygger på tre kilder: Christian Frederiks egne beretninger i brevene til konge Frederik gjengitt i de nevnte *Meddelelser fra Krigsarkiverne*, hans dagbok skrevet på fransk og utgitt både på fransk og i norsk oversettelse av Jens Raabe (i 1914), og samlingen av Carsten Ankers korrespondanse med ham (utgitt i 1901). Interessant materiale finnes også hos Christian Frederiks adjutant Ludvig Frederik Brock, som nedskrev sine erindringer før sin død i 1853. Et utdrag på ca. 30 sider ble hentet fra en kopi i det norske riksarkivet og presen-

² Selv om betegnelsen „Firehundre-årsnatten“ i Henrik Ibsens *Peer Gynt* (egentlig „Firehundreårig Natten...») skal forstås sarkastisk, er den også brukt mer bokstavelig som dekkende påstand om dansk sosialt og kulturelt herredømme.

³ Ellers finnes én annen statue. Den ble reist i byen Moss, men ikke før i 1995.

tert av populærforfatteren Constantius Flood i boken *For otti Aar siden* i 1890.

Til tross for et sammenfall av eldre publiserte kilder, varierer de konkrete norske fremstillingene en god del. Noen av dem bommer også på tilsynelatende greie fakta. At det må være plass til individuell stil og språkbruk er lett å akseptere. Verre blir det når dette kan komme til å skygge for vår samlede forståelse av den hovedperson det her dreier seg om. Jeg har valgt ut noen eksempler der de norske tolkningene synes å gå lenger, eller i hvert fall i mer spesiell retning, enn det kildene som vi her får presentert, synes å gi grunnlag for. Det gjelder fremstillingen av Christian Frederiks ankomst til Norge i mai 1813 og hans oppgaver i den forbindelse. Og det gjelder hans reaksjoner på utviklingen i den europeiske krigen samme høst.

Den tvetydige helt

I norsk historisk litteratur kan Henrik Wergelands beskrivelse av Christian Frederik stå som en innledning til hele tradisjonen rundt denne aktøren. Hans betydelige rolle i 1814 kunne jo ikke underslås, men Wergeland betraktet ham også med et kritisk blikk, delvis arvet fra faren Nicolai og hans erfaringer fra riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814 der han hadde stått frem som prinsens motstander. Henrik Wergelands *Norges Konstitutions Historie* var det første sammenhengende forsøk på å skrive historien om 1814 og utkom i tre hefter 1841-43. Et hovedspørsmål for ham var da nettopp „den Hovedrolle, Prindsen ved sin tilfældige Stilling, personlige Elskværdighed, og Handlinger antog“ i „den norske Revolution“.⁴

Våren 1813 ble jo Christian Frederik utpekt til å overta stattholderskapet i Norge, og hans ferd dit ble planlagt i flere ledd. Selve sjøreisen over til Norge var ledet og organisert av løytnant Jørgen Conrad Falsen, bror av den senere grunnlovsstifteren Christian Magnus Falsen. Han var en erfaren kurer som hadde foretatt en lang rekke overfarter mellom den danske, svenske og norske kysten, og derfor et godt valg som reisefører. Men farvannet ble regelmessig patruljert av britiske marinefartøyer, og reisen måtte foregå så diskret som mulig. Falsen lyktes i å unngå de britiske skipene, og etter et drøyt døgn på sjøen kunne Christian Frederik og hans adjutant Brock gå i land i Norge, jf. prinsens brev til kong Frederik 21. mai (her s. 20-21). Prinsens egen beretning er kortfattet, med vekt på den begeistring som møtte ham i Norge. Som et tillegg avleverte også Falsen en rapport til kongen om overfarten (her s. 21-23).

⁴ Henrik Wergeland: *Norges Historie*. II, *Samlede skrifter* IV.2, Kristiania 1924, s. 66.

Wergelands beskrivelse av ilandstigningen må ha ledet til en særlig norsk tradisjon av dramatik; hos ham også tilført litt mystikk:

Forklædt som Matros ilede *Kristian Frederik*, ledsaget af to ligeledes forklædte Officerer, paa et aabent Fartøj over fra Fladstrand til Norge, og landsteg i Morgengryet den 21de Mai 1813 paa Hvaløerne, en Klynge af Klipper lidt udenfor Mundingen af Kristianiafjorden [...] hine skaldede, udtungede Klipper, hvorpaa den formummede Prinds sprang op – upaatvivelig med et saa smilende og veltilfreds Ansigt som efter en Lystfart.⁵

Norske maimorgener er vanligvis ganske lyse, men Wergeland lot ankomsten få et moteriktig 'gotisk' tilsnitt: Dels ved uttrykk som „forklædt“ og „aabent Fartøj“, dels ved å utmale sommerlige Hvaler til „en Klynge af Klipper“ og en særlig egnet „Plads til at tage Augurier paa»: Det fantes nemlig ikke „et kjærere Opholdssted for alleslags hæstskrigende Sjøfugle“, påstod han, „et mere besøgt Hvilepunkt for ominøse Krager, Ravne og Vildgjæs“ enn disse „udtungede Klipper“.⁶

Etterpå er det kanskje blitt for vanskelig for norske historikere å behandle Christian Frederik som noe annet enn en glitrende, fantastisk figur som brått og nærmest uforberedt kastes inn i et stort nasjonalt drama. Varianter av dette finnes i alle senere fremstillinger, vel uten alle Wergelands „ominøse“ tegn, men med nok av andre litterære grep. Axel Linvald, kanskje den mest pålitelige fremstiller av Christian Frederiks liv og gjerning, nøyer seg til sammenligning med å være meget knapp om denne reisen. Han viser til sine kilder i notene, men sier ellers bare at Christian Frederik kom til Norge i 6-tiden fredag 21. mai 1814 og steg „i land på Kirkeøen, den største af Hvaløerne“ (1952, s. 39). Kanskje er dette et uttrykk for at reisen ikke står i et like mytisk og eventyraktig lys for en dansk historiker som for en norsk? I norsk historieskrivning skrives så å si Christian Frederik inn i et dramatisk nasjonalt drama i 1813, for så å skrives rett ut igjen høsten 1814. I Linvalds biografiske sammenheng fremstår Norges–oppholdet som en del av et større liv, et liv som både startet og sluttet i Danmark.

Reisen til Norge

Ved å gå litt nærmere inn på fortellingene om Christian Frederiks reise fra Danmark til Norge i mai 1813, kan i hvert fall noen spørsmål av-

⁵ Henrik Wergeland: Norges Konstitutions Historie. I. *Samlede skrifter* IV.4, Oslo 1926, s. 222.

⁶ Ibid. Av augurium, lat. = varsel fra fuglene som ble tolket av romerske geistlige embetsmenn kalt augurene.

klares bedre. Åpenbart har Ludvig Brocks erindringer vært en sentral kilde for historikerne her, selv om avsnittene fra hans erindringer om selve reisen bare utgjør 2-3 sider i Floods gjengivelse fra 1890. De kan imidlertid suppleres av et brev fra Brock til Jacob Aall i 1842 som professor Frederik Schiern fikk trykt i *Historisk Tidsskrift* i 1881-82 og hvor vi finner en del ekstra detaljer («Anmærkninger af Ludvig Frederik Brock til Jacob Aalls Erindringer», datert Randers 25. august 1842).

De norske historikere som jeg har testet de foreliggende kildene opp mot, er både noen eldre, som Sars, Halvdan Koht, Sverre Steen og Knut Mykland, og noen nyere, som Ståle Dyrvik, Lars Roar Langslet, Bård Frydenlund, Marthe Hommerstad og Mona Ringvej.⁷ Flertallet er bøker eller verker rettet til en norsk allmennhet og til dels spredd i store opplag. De må derfor ha hatt betydning for hvordan denne allmennhet har oppfattet både Christian Frederik og Frederik 6..

Nesten alle norske beretninger trekker som Wergeland frem at prinsen var kledd som matros: Yngvar Nielsen, Koht, Steen, Mykland, Dyrvik, Langslet, Alnæs, Frydenlund, Stubhaug, Hommerstad og Ringvej; Frydenlund bruker „vanlig matros“ og Axel Coldevin „sjømann“. Hva det innebar å være kledd som matros, opplyser ingen om. Men det hele var jo en dekkoperasjon for å få det til å se ut som et diplomatisk ærende: Christian Frederik opplyste i den forbindelse at „Parliamentair Depecherne medtages til Sikkerhed“ (her s. 17), og Falsen omtalte seg selv som „Parlamentair fra Norge“ (her s. 22). Matrosdrakten var bare en sikkerhetsforanstaltning i fall de skulle bli oppbragt. Falsen, som skulle agere som diplomat, bar heller ikke matrosklær (slik f.eks. Hommerstad hevder): Han hadde bare slengt en „Siøkiole“ rundt uniformen (her s. 21).

I rapporten til kongen forklarer Falsen at han anskaffet „2de svenske Fiskerbaade“ i Fladstrand, „av den Slags, som stedse ligger paa Fiskerie under Skagen“ (s. 21). Tanken var at fartøyene ikke skulle skille seg ut fra andre fiskefartøyer. For bruken måtte han betale, det er underforstått – de var altså utleide eller kjøpte, ikke „utlånte“ som det

⁷ Yngvar Nielsen: *Norge i 1814* (1905), J.E. Sars: *Norges historie fremstillet for det norske folk* VI.1 (1913), Halvdan Kohts biografi i *Norsk biografisk leksikon* 1 (1925), Sverre Steen: *Det norske folks liv og historie* VII (1933), Arne Bergsgård: *Året 1814. Grunnlova* (1943), Sverre Steen: *Det frie Norge. 1814* (1951), Axel Coldevin: *Vårt folks historie* 5 (1963), Knut Mykland: *Norges historie* 9 (1978), Knut Mykland: *Norge i dansketiden* (1987), Ståle Dyrvik [og Ole Feldebæk]: *Aschehougs Norgeshistorie* 7 (1997), Lars Roar Langslet: *Christian Frederik. En biografi. I-II* (1998-99), Ståle Dyrvik: *Året 1814* (2005), Karsten Alnæs: *1814 – miraklenes år* (2013), Bård Frydenlund: *Spillet om Norge* (2014), Morten N. Ottesen [og Rasmus Glenthøj]: *1814. Krig, nederlag, frihet* (2014), Arild Stubhaug: *Jacob Aall i sin tid* (2014), Marthe Hommerstad: *Christian Magnus Falsen* (2015) og Mona Ringvej: *Christian Frederiks tapte rike* (2016).

f.eks. heter hos Langslet. Falsen forteller også at de ble „vel forseet med Sejl og Rundholter“, dvs. master eller stenger til båtens rigg (s. 21). Den første båten førte så Falsen selv, og han synes ikke å ha hatt andre om bord enn de to falske „matrosene“. Over ved den svenske kysten tok han imidlertid opp loser (s. 22), som Brock omtaler som to svenske „Fiskere“ (HT s. 455, Flood s. 81).

Den andre båten ble ført av marineløytnant Francisco Maro Tens og skal heller ikke ha dratt over til svenskekysten, men ankommet noen dager senere til Frederiksværn (HT s. 455). En tredje båt med bagasje skulle også sendes ut, men først 24 timer senere fordi Falsen ikke ville at det skulle se ut som båtene var i samme følge (her s. 22). Når det hos Hommerstad heter at det „gled tre små robåter gjennom sjøen“ om morgenen 21. mai, er det altså helt sikkert galt. De tre seilte hver for seg, og Falsen meldte da også i sin rapport 21. mai: „Fra de øvrige Baade haves endnu ingen Efterretning“ (s. 23).

Hvordan skal så båten med Christian Frederik ombord beskrives? Falsen beretter altså om en svensk fiskebåt av den typen som pleide å drive havfiske, og i dag ville vi sannsynligvis ha kalt den for et mindre seilfartøy. Men beretningene hos mange norske historikere gir et annet bilde. Brock gjorde det helt klart at det var en „Seilbaad“ (HT s. 455), men hos Yngvar Nielsen (i 1905) var det isteden blitt til en ubestemt „Fiskerbaad“. Sars dramatiserte ytterligere ved som Wergeland å kalle det en „aaben baad“, noe det rimeligvis også var, og dette ble siden gjentatt av Koht. Steen (1933) lot det igjen bli en „fiskerbåt“, mens Coldevin (1963) og Mykland (1978) gradvis bygde den ned til henholdsvis „den lille fiskerbåten“ og „en liten fiskerbåt“. Men hva så? Det var snakk om en havgående fiskebåt, til bruk på et ofte urolig Skagerak. Båten hadde selvsagt med årer, men som Falsen beskriver, var den også utstyrt med mast og seil. Akkurat dette synes etter hvert å ha gått hus forbi i Norge, for ingen av de senere fremstillingene nevner noe som helst om seil. Når Langslet snakker om „de spinkle båtene“, Dyrvik om „tre små skuter“ og Hommerstad om „tre små robåter“, kan en jo lure på om vi ikke rett og slett står overfor et aldri så lite Terje Vigen-syndrom. Henrik Ibsen lot jo den gode Terje ro over havet fra Agder til Jylland, og hjem igjen med korn. Men det var i et dikt. Ved jubileet for prinsens ankomst i 2013 ble det imidlertid anvendt båter som var mistenkelig lik Terjes sørlandsnekke.

Seilassen mot Marstrand over åpent hav synes ellers å ha gått greit, ifølge prinsen i „den føjeligste Vind“. Falsen beretter imidlertid at tiltakende vind gjorde det nødvendig å gå inneskjærs fra omtrent Marstrands fyr og nordover (her s. 22). Gjennom den kronglete Båhus-

len-skjærgården måtte de som nevnt ta inn svensk los.⁸ Om losene skriver ellers Christian Frederik at de lurte dem ved å påstå at de selv „kom tilbake fra Parliamentering med Admiralen under Gothenborg“ for å sikre freden (s. 21). I hvert fall ble fiskerlosene godt betalt for jobben, og de var dessuten fredsvennlige: Brock beretter om en samtale der begge ønsket „Fred med Danmark og Norge, som vi ikke vare sparsomme med at love“ (HT s. 456). Men at de sjøfarende alt i alt fikk betydelig hjelp av de to, nevnes nesten aldri i de norske beretningene – faktisk er det først Ringvej som legger litt vekt på dette.

I en linje som strekker seg fra Sars til Steen (1951), Coldevin, Langslet, Alnæs og Ringvej fremheves at det var stormvær under overfarten. Kanskje er dette også et uttrykk for den ekstreme interessen for all slags vær og vind i Norge, for kildene sier ikke noe om at *hele* overfarten fant sted i storm; Christian Frederik skrev som nevnt bare om god vind. Falsen forteller imidlertid at han måtte la seilasen gå innenskjærs fordi kulingen var på vei til å *gå over til* „en Storm“ (her s. 22). Det kan jo være derfor Brock påstod at det lenge var „Modvind og Uvejr“ (HT s. 455), eller „haardt Veir“ (Flood s. 80).

Etter kildene å dømme ankom altså bare én båt til Hvaler om morgenen 21. mai. Her tar derfor både Dyrvik og Hommerstad feil (Ringvej tuller dessuten med datoene). Ankomst til Hvaler nær kl. 6 om morgenen fredag 21. mai er i hvert fall i samsvar med opplysninger fra Christian Frederik selv, som anførte at sjøreisen hadde tatt „28 Timer“, inkludert noen timers stilleliggende siste natten.⁹ Med selve ilandstigningen er det ellers noen uklarheter, men her er kildene svært tynne. Ringvej lar dette skje dette i „morgenlys stillhet“, i kontrast til i „vår-mørket“ som det står hos Hommerstad. Kikker vi ut av vinduet en morgenstund i slutten av mai (dog, ingen sommertid, den gang), er det vel lett å sjekke hvem som kan ha mest rett. Men i stillhet? Stille vann, enn si „stille“ sjøfugler på morgenkvisten er en poetisk pussighet, og da velger jeg faktisk å tro mer på Wergelands fugleskrik.

Hvor steg Christian Frederik ut av båten? De fleste (Nielsen, Koht, Steen, Mykland, Dyrvik, Frydenlund, Hommerstad) har nøydt seg med å la prinsen gå i land på Hvaler mer generelt. Men Hvaler består av mange øyer, og Coldevin, Langslet og Alnæs nevner Kirkeøy spesielt. Selve anløpsstedet omtales ikke i kildene: Det nærmeste vi kommer, er Brocks henvisning til „den af Hvaløerne, hvor Admiral Lütken hav-

⁸ Brock hevdet at dette skjedde „noget forbi“ eller „udenfor Skjærene ved Göteborg“ (HT s. 455, Flood s. 80), men så langt sør kan de neppe ha vært; avstanden mellom Göteborg og Marstrand er ca. 22 nautiske mil.

⁹ Brock påstod senere at reisen fra Fladstrand tok til natten til 18. mai og at ankomsten til Hvaler skjedde i 5-tiden på morgenen 20. mai, men dette er en feilerindring (jf. Flood s. 81)

de sit Kvarter“ (Flood s. 80). Etter tradisjonen var denne øya ikke Kirkeøy, men Søndre Sandøy, nest sørligst på Hvaler. I 2013 ble det holdt minnearrangement der, samt satt opp en minneplakett.

En skjebnetime for staten

En kan spørre seg hvorfor så mange historikere har tatt seg så mange poetiske friheter i skildringen av Christian Frederiks reise til Norge. Et tenkelig svar er at de først og fremst har villet plassere ham inn i *den nasjonale fortellingen* om Norge i 1814. Dette måtte så forberedes gjennom å utstyre reisen hans med de „riktige“ trekk av norsk natur og norsk tarvelighet: Matrosklær, små, åpne og dermed også skjøre robåter ført av fiskere, i storm og i uvær. I så å si alle fortellingene kommer prinsen inn i historien som den rene deus-ex-machina som endret spillets gang. Det er selve sjøreisen som skaper dramaet; ingen bruker noe plass på å berette om ferden fra starten av. Men reisen var jo en godt planlagt, skjult operasjon under krigsforhold som pågikk i over en uke i tilnærmet dølgsmål før følget kunne komme seg over havet: Den gikk over Nyborg på Fyn til Augustenborg og Aabenraa nede i Slesvig, og så nordover igjen gjennom Jylland via Vejle, Viborg, Hobro, Aalborg og Hjørring før den nådde Fladstrand (s. 16-17). Reisens karakter måtte dessuten skjules ikke bare i Skagerrak, men også ved andre sjøpasseringer, som over beltene og over Limfjorden. Og for hovedpersonen selv hørte sikkert alt dette med til den samlede historien.

For norske historikere synes derimot reisen først å ha startet da prinsens båt seilte ut fra de jyllandske kyster. Dyrvik kaller til og med overfarten for en „dramatisk ferd“, og Mykland omtaler den som „farefull“. Ble den egentlig det? Taktikken lyktes jo godt. Ingen uhell fant sted. De britiske orlogsfartøyene som patruljerte, oppdaget dem ikke. De unngikk klammeri med svenske militære, eller svensk lokalbefolkning. Kanskje er det historikernes mening at selve oppdraget var av dramatisk og farefull art. Men det er jo noe annet enn utførelsen av det.

Her synes likevel Ringvej å gå lengst, med denne kommentaren: „hvis han hadde forlist på ferden, ville Danmark-Norge ha forlist med ham. Likevel ble han sendt ut i stormen, uten annen beskyttelse enn plankene som lå mellom ham og havet, prisgitt båtførerens navigasjonsevner og værrets luner“.¹⁰ Til disse betraktninger om statens skjebne må det kunne bemerkes at situasjonen for Danmark-Norge på nettopp *dette* tidspunkt faktisk så lysere ut enn på lenge. Napoleon var i mai 1813 igjen kommet på offensiven: Samtidig med at Christian Frederik seilte over havet, seiret han over russerne og prøysserne i slaget

¹⁰ Ringvej, s. 11-12

ved Bautzen i Sachsen. Kong Frederik skjulte ikke akkurat sin begeistring for dette i sine brev til Christian Frederik 29. mai og 1. juni (s. 30 og 31).¹¹ Her forteller han også gledesstrålende at Hamburg var gjen-erobret fra Friedrich Karl von Tettenborn (en oberst i russisk tjeneste), og fra 28. mai isteden besatt av franske styrker under marsjal Davout, prins av Eckmühl (en tittel marsjalen hadde fått av Napoleon).¹² Danmark-Norge var altså langt fra forlist i mai 1813.

Nå står ikke Ringvej akkurat alene i sine vurderinger. Sverre Steen skrev f.eks. i 1933: „I 1813 ville neppe den mest geniale statsmann ha kunnet redde den dansk-norske union, og prins Christian Frederik hørte ikke til de genialeste“. Men her spørs det nok om det ikke hadde vært tilstrekkelig med det geni Napoleon selv var utstyrt med. Med koalisjonen beseiret og fred etablert sommeren 1813 kunne Napoleon både ha reddet Danmark-Norge som stat og forvist Carl Johan til historiens skraphaug. Det er den særnorske post-1814-forståelsen som her bidrar til å forstyrre synsvinkelen. Ved å prøve å se dette forfra, fra aktørenes eget ståsted slik vi kan lese det, oppstår et annet sett av muligheter og perspektiver. At det som kunne ha vært et avgjørende øyeblikk for Napoleon i hans tyske felttog snart skulle skusles bort, kunne nemlig ingen vite ved inngangen til juni 1813. Kong Frederik var da ennå stor optimist og skrev at „Uenigheder imellem de Allierede begynde nu“, og at „*Napoleon* har foreslaaet en *Congres i Prag*“ (s. 43). „Den Franske Armée er nu formodentlig i Berlin under Marschal Bellune“, håpet han 8. juni (s. 45).¹³

Slik gikk det jo ikke. Enda Napoleon selv pr. 1. juni hadde nådd så langt øst som til Breslau, gikk han nå med på ønsket fra nøytrale Østerrike om å få til en midlertidig våpenhvile. Denne ble inngått i Pläswitz 4. juni 1813. Kong Frederiks brev av 8. juni tyder på at han ennå ikke var kjent med dette, som ofte er sett på som Napoleons verste feiltrinn, verre enn inntoget i Russland året før.¹⁴ Den innledet en pause i kamphandlingene som skulle vare i to måneder og som gav den skadeskutte koalisjon mulighet til å skaffe seg et strategisk overtak, blant annet ved å få med Østerrike på laget. Dermed var veien mot Leipzig og Napoleons totale nederlag åpnet.

¹¹ Her har det sneket seg inn en feil i noteopplysningene, der det to steder står at den aktuelle „Bataillen“ ved Bautzen var „19. til 20. maj“ (s. 30 og 31). Slaget foregikk slik kong Frederik påstår, over dagene 20. og 21. mai.

¹² „Mine Tropper er nu under Prindsen af Eckmühl, Hamborg har kapituleret, alt er roligt“, skriver Frederik.

¹³ Denne „Marchal Bellune“ er Victor, hertug av Belluno (1764-1841), også kjent som Claude Victor-Perrin.

¹⁴ Under eksilet skal Napoleon ha innrømmet noe av dette selv, ifølge tradisjon.

Danmark-Norges fremtidige skjebne ble altså ikke bestemt av Christian Frederiks ferd over Skagerrak. Dette skjedde et helt annet sted i Europa, på et slott i en obskur tysk „Dorf“ med noen hundre sjeler, et sted som en knapt klarer å finne på kartet, og som nesten ingen norske historikere heller har gidde å nevne.¹⁵ I dag er landsbyen polsk og heter Pielaszkowice.

Stattholderskapet

Hvordan kom da Christian Frederik til å forvalte sitt oppdrag i begynnelsen? Hos Steen (1933) står det slik: „Få dager efter sin ankomst drog prinsen ut på en stor reise gjennom landet“ før han møtte sin venn Carsten Anker og „drøftet muligheten av et stort rådslagningsmøte i Christiania“.¹⁶ Dette gir et uheldig inntrykk av hele rundturen, der hovedformålet var av militær art. Christian Frederik fulgte først Friederich av Hessen sørover via Moss til Fredrikstad 31. mai og lot ham forlate landet, men begynte så å inspisere grensebefestningene mot Sverige. Ferden gikk først til Frederikshald og den store Frederiksten festning før han dro nordover via Marker, Høland og Aurskog til Kongsvinger festning hvor han oppholdt seg 6. juni (jf. s. 43). Dagen etter ankom han fortet Christiansfjeld på Elverum, overnattet deretter i Vang på Hedemarken, tok 8. juni „Ruinerne af Stor-Hammer i Øjesyen“ og avla så visitt i prostens Pihls private „Observatorium“. Det var først på veien sørover at han ble møtt av Anker, som fikk ham fraktet over Mjøsa og Vormo og innlosjert i Ankers bolig på Eidsvold Værk, slik Steen forteller – dvs. i den bygning som bare et snaut år senere skulle komme til å huse Norges grunnlovgivende forsamling. Etter å ha besøkt Blaker skanse øst for Glomma kom Christian Frederik tilbake til Christiania ved middagstid fredag 11. juni.¹⁷ Herfra organiserte han sin administrasjon og sørget for regelmessig brevkontakt med kongen i København gjennom sommeren. Det kan derfor ikke være tvil om at det var Christiania som forble senteret i hele stattholderarbeidet: Av de drøyt syv måneder Christian Frederik oppholdt seg i Norge i 1813, tilbrakte han minst seks i denne byen.¹⁸

¹⁵ Unntaket er Ottosen (sammen med danske Glenthøj) i 2014. I engelske bøker står ofte „Poischwitz“, muligens på grunn av en fransk forveksling av by og distrikt, brakt videre i tradisjonen. Tilgjengelige tysk-språklige kilder viser at det korrekte må være Pläswitz. Hos Glenthøj og Ottosen er det rett nok stavet som anglisme, „Pleswitz“ (s. 252), men selv i nyere litteratur blir stedet ofte stavet rart, som „Plesswitz“, „Pleischwitz“ o.l.

¹⁶ Steen 1933 s. 344.

¹⁷ *Budstikken* nr. 37 (19. juni) 1813; det siktes her til ruinene av Hamars middelalder-domkirke, brent ned av svenske tropper i 1567.

¹⁸ Iberegnet noen kortere turer, blant annet et besøk hos Carsten Anker.

Sverre Steen gir et inntrykk av at prinsen nærmest fartet rundt både i øst og vest, og så dro på en „reise“ preget „en rad av strålende fester“ under „en meget vellykket agitasjonsturné“.¹⁹ I virkeligheten foretok han bare én annen større rundtur denne sommeren, og også den med klare militære formål utenom festligheter. Den startet 10. august da han dro over Drammen og ned til Tønsberg hvor han møtte grev Wedel på Jarlsberg, men så videre til den norske flåtebase i Frederiksværn. Herfra seilte prinsen via Kragerø og Risør til den befestede havnebyen Christianssand (s. 116).²⁰ På reisen tilbake ble anvendt orlogsbriggen *Allart*, et av få større krigsfartøyer som Norge nå var i besittelse av.²¹ Med *Allart* var Christian Frederik innom Arendal og så Tvedestrand, og på det nærliggende Nes jernverk ble han fredag 20. august oppvartet av eieren Jacob Aall.

Via Ulefoss jernverk og nabobyene Skien og Porsgrunn gikk ferden videre inn i Telemark, opp til bergstaden Kongsberg, som prinsen kalte „dette ved mangehaande Begivenheder og Uheld dybd siunkne Sted“ (s. 123). Etterpå besøkte han Blåfarveverket i Modum («i god Gang») og bygdene på Ringerike, med „Høsten i Gang, lovende det bedste“ (s. 124). 27. august var han tilbake i Christiania. Dette var det Christian Frederik fikk mulighet til å se av Norge sommeren 1813: Korte inspeksjoner av festningsverkene mot øst, og to-tre ukers besøk på militære og sivile anlegg langs kysten og dermed de distrikter som (med rette) var mistenkt for å romme flest svenskvennlige. De virkelig „patriotiske“ områdene i de nordre dalstrøk, på Vestlandet og i Trøndelag fikk Christian Frederik ennå bare kjenne gjennom mobiliserte militærstyrker.

Uten tvil ble det både ball og andre festligheter under augustreisen. Men det synes også å være dette norske historikere har vært spesielt opptatt av, i en tradisjon som kan følges tilbake til Henrik Wergeland. Bildet av en omreisende, festlig figur må likevel balanseres med de rent politiske og militære oppgavene som prinsen var pålagt å utføre, og som han i noen sammenhenger også overprøvde. Alle brevene hans fra sommeren 1813 omtaler forsyningssituasjonen i Norge, noe historikerne ofte har lagt vekt på. Men så å si alle omtaler også forberedelser til krig og militære forhold. Den uerfarne prinsen var ikke innstilt på å overta en militær lederrolle rent formelt. Han tok oppdraget på alvor. I den mer allmenne historieskrivningen om „danske-

¹⁹ Steen 1933, s. 345.

²⁰ Her hørte han for øvrig det han selv kalte „en ypperlig Tale“ av presten Nicolai Wergeland.

²¹ *Allart* var nettopp sjøsatt da den ble fraktet bort av britene ved „flåteranet“ i 1807. I 1809 ble den gjenerobret til sjøs og ført til Norge.

tiden“ i Norge har det nok vært for sterk tendens til å nedtone nettopp krigsberedskap og krigsbevissthet i 1813-14.

Krigens tvang

Også Knut Mykland, en suveren kjenner av begivenhetshistorien fra 1807 til 1814, synes å ha vært mer opptatt av prinsens nye planer for Norge enn hans rolle som kommanderende i krig. Et eksempel på dette kan være det før omtalte besøket i den aller viktigste grense- og festningsbyen, Fredrikshald, der Mykland fremhever møtet mellom prinsen og trelasthandler Carsten Tank på Rød herregård: Han omtaler det hele som en „reise til Rød“.22 Nå ville det ikke bare ha vært direkte ufint av Christian Frederik å unnlate å møte byens fremste patrisier, men også utaktisk, siden Tank hadde rykte som svenskvennlig. Men det kan altså ikke bare ha vært for å treffe Tank og prøve å gjøre ham til en fortrolig, at prinsen reiste dit. Han hadde rimeligvis også militære oppgaver.

Vi skal selvsagt ikke undervurdere ulike tegn på Christian Frederiks personlige innsats for „norske“ interesser. Prinsen vred seg også unna kongens beskjed om å gå til preventivt angrep på Sverige høsten 1813, tvunget av alliansen med Napoleon. Akkurat dette brukes gjerne som eksempel på Christian Frederiks personlige politikk i Norge.23 At et virkelig felttog mot Sverige under høstlige forhold ikke var realistisk, hadde prinsen imidlertid sikkert rett i. Selv dro han ut og sjekket situasjonen langs Øyeren og Glomma ned til Askim-området (s. 144-147). Men dette innebærer jo ikke at han var ganske fremmed for *alle* forslag og planer om militære anfall mot Sverige, noe han selv hadde bekreftet allerede ved sin ankomst i mai (se her, s. 25). Han la likevel alltid vekt på sammenhengen mellom forsyninger og militære mål, som når han skrev: „det er nu væsentligt, at Deres Majestæt ikke angriber Sverrig, før Norges Trang er afhiulpen og dets Magasiner forsynet med Beholdninger fra Danmark“ (s. 27). Også om høsten kan vi se at denne særlige bekymringen for landets forsynings situasjon møtte stor forståelse hos kongen: 18. september konkluderte Frederik selv med at „uden Magaziner kan intet foretages imod Sverrig, saa ønskeligt det end maatte være“. Han foreslo isteden at troppene ble satt til å forøke sikringen av festningene slik at de i det minste skulle få „føle Krigen“, som han sa. Mer konkret så han ellers for seg enkelte „Streiferier“ over grensen, „som til Strømstad hvor deels kunde hæves Brandskat deels andre Fornødenheder samt Varer“ (s. 147).

22 Mykland 1978 s. 275-77, jf. ellers hele underkapitlet s. 268-284.

23 Senest utdypet i Ringvej, s. 127-29.

Avstanden mellom prins og konge trenger altså ikke ha vært så stor i dette tilfellet som noen historikere har villet tro. I korrespondansen var sikringen av Norges materielle og økonomiske behov ved krig et gjennomgående tema. Christian Frederik hadde ellers fullmakt av kongen til å gjennomføre en rekke sivile og militære tiltak i Norge ut fra egen vurdering, og det var dermed også flere andre ting enn krigføring som han ikke gjennomførte, blant annet utnevnelse av en ny regjeringskommisjon for Norge. Vi må faktisk vente helt til „juledagsdepesjen“ før han erklærte å ha konkrete planer om „at indsætte Regjeringskommissionen strax efter Nytaar“ (s. 255). Jeg skal ikke utelukke alskens tanker og drømmer inne i Christian Frederiks hode, og alle ville han rimeligvis heller ikke røpe til kong Frederik. Men de forslagene han selv kom med til kongen denne høsten, handlet primært om å prøve å redde Norge fra svensk erobring, gjennom en eller annen form for avtale eller fredsslutning som kunne sette Carl Johan ut av spill. Dette fortsatte han med helt frem til han fikk vite om Kieltraktaten, noe som vanligvis dateres til 24. januar 1814.

Napoleons seier i slaget utenfor Dresden 26.-27. august synes å ha gitt både kongen og prinsen et visst håp. Men en indre visshet om at koalisjonen nå besatt overlegen militær og økonomisk styrke synes likevel å sette preg på hele den videre korrespondansen. Ennå uvitende om krigserklæringen mot Sverige 3. september skrev Christian Frederik nærmest fortvilet til kongen: „Gud give Deres kongelige Majestæts Vaaben Held til Forening med de Franskes at tilvinde *Europa* Freden!“ (s. 134). Tonen i brevene ble også gradvis mer engstelig: Kong Frederik fortalte om kamper mot „Kosakker“ og bad Christian Frederik „have vaagent Øie med alle Fremmede“ (s. 133), mens prinsen lett beskjemmet medgav at „vi vilde neppe kunde holde os 8' Dage over Grændsen“, og selv var han også såre „uerfaren i Maaden at før Krig paa her i Norge eller i Sverrig“ (s. 141).

Historikere har betraktet slaget ved Leipzig som det store vendepunktet etter to årtier med mer eller mindre krigstilstand i Europa. For aktørene som betraktet slaget utenfra, var spørsmålene likevel mange, og kong Frederik brukte selv tid på å fordøye meldinger og rykter om Napoleons nederlag. Når han så måtte konkludere med „de Allieredes Seyer ved Leipzig“ i brev av 6. november, søkte han ennå trøst i to ting: Dels at de alliertes samlede hærstyrke (ca. 500.000 mann) ikke var så mye større enn Napoleons (som var „bragt over 400.000 Mand»), og dels i at prinsen av Eckmühl (Davout) og „Vort Auxiliair Korps“ stod i en sterk posisjon og dermed kunne dekke Holstein (s. 200-01). Kongens antakelser her skulle vise seg å være feil. Og om Napoleon på papiret mønstret nesten like mange soldater som de allier-

te i 1813, var disse så utspredd i garnisonsbyer som Danzig, Stettin og Thorn samt i Italia at de ikke utgjorde noen samlet hærstyrke.

Men i november var det ennå ikke kommet til krigshandlinger verken mot Danmark eller Norge, og både kongen og Christian Frederik prøvde å holde motet oppe seg imellom. 23. november skrev kongen at det „er intet nyt at berette. Endnu er Vort Korps ej angreben, og saa lenge det staar, hvor det nu staar, haves intet for Holsten at befrygte“, selv om man nok burde være „betænkt på det værste“ (s. 223). Kongen hadde også fått vite at Napoleon hadde slått bayerske og østerrikske tropper ved Hanau i slutten av oktober, og han følte seg trygg på at „enhver Pasage over Rhinen“ ville bli farlig for de allierte (s. 224).²⁴

For å forstå tenkemåten deres trenger vi å bli påminnet om at koalisjonen langt fra hadde *knust* Napoleon på dette tidspunkt. Selv om keiseren var i ferd med å fordrives fra Tyskland, holdt han fremdeles grepet om Frankrike, Nederlandene og deler av Italia. At nederlaget ved Leipzig skulle bli helt avgjørende for hans videre skjebne, er noe historikerne har kunnet slutte seg til i ettertid. For aktørene i samtiden var det antakelig en like viktig erfaring at Napoleon hadde hatt en lei tendens til å overraske, igjen og igjen.

At Frederik 6. i det lengste håpet å bli reddet av en slags utjevning mellom de krigførende parter, er dermed ikke så rart. Verre var det for Christian Frederik, som satt relativt isolert oppe i Norge og fryktet at han på egen hånd ikke ville være i stand til å stanse Carl Johans planer. Tydeligvis fikk han selv mindre og mindre tro på Napoleon, og til kongen skrev han i slutten av november at han trakk den slutning at Napoleon nok kunne forsvare Frankrike, men han kunne ikke lenger „sikkre Dannemark eller foreskrive en Fred, som kan sikre Deres Majestæt Deres Stater“ (s. 226).²⁵ En slik slutning var også rimelig i den forstand at det aldri kunne bli snakk om fysisk fransk hjelp til Norge.

Det engelske kortet

Christian Frederik var utvilsomt tilbakeholdende med å la norsk offentlighet få mer enn nødtørftig kjennskap til den internasjonale situasjonen, både i 1813 og i 1814. Ringvej forklarer dette delvis med „at han ikke selv alltid ble like godt nok informert fra kongens hold, og dermed selv ikke alltid kunne skille mellom sant og usant“.²⁶ Mitt

²⁴ Ved Hanau 30.-31. oktober vant Napoleon med underlegne styrker en klar seier over bayerske og østerrikske tropper og kunne dermed foreta enkel retrett over Mainz tilbake til de (den gang) franske østgrenser bak Rhinen.

²⁵ Christian Frederiks skepsis til Napoleon kan også ha vært preget av Carsten Ankers negative syn på keiseren.

²⁶ Ringvej s. 111, med en henvisning til Christian Frederiks brev 2. november

inntrykk er heller at kongen var temmelig åpenhjertig. Det var neppe slik at de to holdt for mye tilbake i sine brev: De kunne rett og slett ikke være oppdatert om utviklingen utenlands og innenlands noenlunde samtidig. Dette bidro i seg selv til at Christian Frederik måtte prøve å ta egne initiativ. I midten av november 1813 hadde han f.eks. ennå ikke fått vite kongens egne synspunkter på nederlaget ved Leipzig. Først i brev av 30. oktober kunne kongen berette om sine reaksjoner: „De Svenske udbrede på alle Maader ved, og om Leipzig, den 17de, 18de og 19de stor Seyer over Napoleon, samt at han har maattet retirere. Disse Efterretninger sendes til Prinds Eckmühl og Vort Auxiliair Corps ved at sætte dem paa Stænger“. Rett nok tilføyde han at „Exaltationen overdriver alt og at faae sikre Efterretninger, er vanskeligt“ (s. 193), men 2. november skrev han igjen at de „Allieredes Seyers Rygter vedblive“ (s. 194). Ingen av depejsene kan ha nådd Christian Frederik før i slutten av november (18. og 26.). Samtidig viser de at kongen ikke prøvde å skjule all dyster informasjon.

De forsinkede meldingene fra kongen kunne uansett bare ha bekräftet det som Christian Frederik alt hadde fått vite etter å ha lest „Svenske Bulletins“ om Napoleons nederlag ved Leipzig (jf. hans depejsje av 2. november 1813, her s.195ff). Nå foreslo han derfor å sende følere fra Norge „direkte med Engelland“. Med Sverige, derimot, „kan ingen Udsoning tænkes, uden at dets Regiering afstaaer fra sine Hensigter paa Norge“, påpekte han (s. 197). Å utnytte kontakter med England synes ellers å ha vært en eldre tanke hos Christian Frederik, sikkert også inspirert av hans vennskap med anglofile Carsten Anker. I hvert fall forble dette en hovedlinje i hans fortsatte kamp: Meningen var å „afsondre Norges interesse fra Dannemarks; thi alt hvad der foretages fra Dannemarks Side er forgjæves, undtagen under den ene Betingelse, som dog aldri kan indgaaes, at Norge skulde afstaaes til Sverig“ (s. 197). Selv om Danmark skulle bli bastet og bundet militært, kunne altså statens samlede interesser overfor Sverige sikres ved en slik taktikk. Senere skulle linjen bli mer utviklet i „juledagsdepejsjen“, men den ble altså trukket opp kort etter Leipzig.

Med noen unntak har slike innspill vært lite analysert av norske historikere. Ett unntak er Mykland (1978), som tolket brevet av 15. november som et forslag om regulært brudd med Danmark. Hvis Jylland invaderes og kornforrådene ødelegges, skrev prinsen der, „hvilket Valg er da tilbage for Norge, end at arrangere sig med England saa godt man kan, for i det Mindste at undgaae det svenske Aag?“ (s. 213-14).²⁷ Et annet unntak er Ringvej, som tolker innspillene slik at „Danmark

1813 i *Meddelelser fra Krigsarkiverne*.

²⁷ Jf. Mykland 1978 s. 300.

forsvinner ut av Christian Frederiks politiske prosjekt»: Danmark-Norge „kan ikke reddes“, mens derimot „Norge kan reddes“, og i prinsens øyne var Norge nå allerede „løsrevet fra Danmark“.²⁸

Begge synspunktene blir etter mitt syn for trange. Ikke noe her forteller om at Christian Frederik ville prøve å skille mellom Norge og Danmark annet enn som en rent diplomatisk manøver. Ideen om engelsk støtte må heller forstås ut fra at England på lengre sikt ville ha større interesser i Norge enn i Danmark (eller i Sverige). Dermed kunne det åpne seg nye muligheter for et „uoffisielt“ diplomati, noe prinsen planla å bruke Carsten Anker til. I sitt brev 15. november viste han til et rykte fra „private Breve fra Engelland“ om at England ville tilby Danmark fred og deltakelse i alliansen slik at dette kunne „formaae Sverrig til at modtage Skadeløsholdelse for Norge. Gud give at det var sandt!“ (s. 214). Både Christian Frederik og kongen hadde observert hvordan allianser fort kunne skifte og gamle avtaler lett overprøves i disse årene.

Prinsen prøvde å bevege Frederik mer i retning av England da han 22. november foreslo at Danmark burde tilby seg å tiltre koalisjonen mot Napoleon og sende grev Bernstorff til deres „store Hovedkvarter“ og forhandle. Det avgjørende var å få til en ordning før Carl Johan fikk våpnene til å avgjøre alt, mente han: „bedre at gjøre det, medens Dannemark endnu bestaaer end naar Hertugdømmene og Jylland ere tabte, og kan de, kan de reddes?“ For ved „at underhandle vindes Tid, og Tid vunden, er meget vunden“ (s. 223). I sitt svar 4. desember var kongen heller ikke avvisende til å forhandle „i de Allieredes Hovekvarter ved Grev Bernstorff“. Men han ønsket ikke „at vende Mine Vaaben imod den Mand, der hjalp os“ (s. 232). Christian Frederik kom med flere lignende og lett desperate innspill i ukene før Holstein ble invadert, og var da like mye opptatt av hele statens stilling som av Norges. Uansett var det ikke mulig å følge dem opp i noenlunde samme tid. Ingen av Christian Frederiks depesjer fra november synes f.eks. å ha nådd kongen før rundt 30. november (s. 228).

Når kongen deretter skrev i et svar at „At afsondre Norge er altfor farligt og bør aldrig skee. Disse Rigers Interesse er eens“ (s. 228-29), har Mykland (1978) tolket som en klar avvisning av prinsens mer offensive ønsker. Han virker å ha oversett at svaret ble avlevert *før* krigshandlingene i Holstein startet, dvs. mens kongen ennå hadde et lønninglig håp om en annen, enklere løsning: „Angreb paa os er endnu hverken begyndt eller endnu Tegn til“, fortalte han, og „Efter militair Calculer indseer Jeg ikke, at Holsten for Tiden vil blive angreben, thi Holland er det rigtige Object og Holsten kan blot observeres af de Al-

²⁸ Ringvej, s. 137 og 138.

lierede“ (s. 229). Carl Johans største handicap var dårlig tid; han behøvdes jo på andre slagmarker.

Christian Frederiks linje siden november hadde vært å lokke England og andre i koalisjonen, som Østerrike, til å fravriste Carl Johan den lovede gevinst (og kanskje „selv paa Preussen kunde fordelagtigen virkes, maaske giennem General Blücher“, s. 222-23).²⁹ Det sentrale spørsmålet er ikke om han hadde tenkt på å „løsrive“ Norge, men snarere om kongen ville åpne for en slik diplomatisk tilnærming til England. Hva kan vi si om dette, ut fra det som her foreligger? Vel, i hvert fall *antydde* kong Frederik noen slike muligheter i sitt brev 7. desember. Her forklarte kongen at han var „i fuld Underhandling om Vaabenstilstand og det saadan at i Tilfælde at Fienden var gaaet ind i Holsteen, skal han tilbage“ (s. 233). Men på dette tidspunkt hadde han tydeligvis ennå ikke fått vite at Carl Johan bare tre dager tidligere, 4. desember 1813, hadde gått til angrep på dårlig organiserte danske styrker ved Kronsförde («Crohnsförde») sør for Lübeck.

Med Norge som pant

Carl Johan visste at han hadde et strategisk overtak. Innestengt i Hamburg var Devouts franske tropper som nevnt til ingen nytte (s. 233), og Lübeck måtte raskt oppgis av danskene. Etter et omtrent uavgjort slag ved Bornhöved 7. desember trakk disse seg tilbake til Kiel og omegn.³⁰ Posisjonen var da blitt så vanskelig at Frederik 11. desember innså at det „i et ulykke Tilfælde“ kunne bli nødvendig å føre troppene over Lillebælt og til Fyn. Allerede før angrepet hadde kong Frederik søkt hjelp fra den østerrikske utsendingen Bombelles, som imidlertid hadde fremsatt et krav om avståelse av Trondhjems stift til svenskene som pant for forhandlinger om våpenstillstand (jf. her s. 228).³¹ I sin desesje til Christian Frederik 7. desember forteller kongen at Bombelles hadde „lovet at skaffe den til Lands“, og at han også „skriver til England for at bevirke den til Søes, derved er da meget vundet“. For å få til dette, hadde imidlertid kongen måttet avgi et løfte om dette „meest sønderknusende af alt“, nemlig „Afstaaelsen af Trondhiems Stift, eller en Deel deraf“ (dvs. distriktet Trøndelag, s. 233).

Knut Mykland har sett dette løftet som en definitiv endring, og der-

²⁹ „Det glemmes neppe at det var *Bernadotte* der fangede *Blücher* ved Lübeck“, kommenterer prinsen. Under krigen i 1806 forfulgte Napoleons styrker Blüchers flyktende prøyssiske tropper helt til Lübeck, hvor generalen måtte kapitulere til Bernadotte 7. november.

³⁰ I svensk militærhistorie omtales slaget likevel som en svensk seier.

³¹ Frederik kaller ham „Oberst Grev Bombelle“. Ludwig Philipp von Bombelles (fr. Louis Philippe de Bombelles, 1780-1843) av tysk-fransk familie, østerriksk diplomat under Metternich og i 1814 sendemann til København.

med det som også lå til grunn for Christian Frederiks taktikk i den kjente „juledagsdepesje“.³² Men han forklarer ikke at kongen understreket at hans løfte til Bombelles i denne saken „har maattet skee dog blot mundtlig“, og „imod Vederlag, altsaa er der endnu en Dør aaben for mig“. Hva var det for en dør? Jo, „derved har han lovet at det var Østrig mere om at det ble nævnt end om det skeede“. Og hvis så „Tronhjemmerne ikke ville“, var det desto bedre for østerrikerne: „vi ville hjelpe Danmark, man er kjede af Kronprindsen af Sverrig“ og „de Engelske fortryde, ikke at have holdt sig til Dannemark istedenfor til Kronprindsen af Sverrig, hvis Rodomontader [pralende språkføring, min. anm.] ere utaalelige“. (s. 233). Vi må altså kunne konstatere at Frederik på dette tidspunktet slett ikke hadde gitt opp verken Trøndelag eller resten Norge, og det enda før våpenstillstanden ble inngått (15. desember). Nå var kongen klar over at man ikke „gandske bør forlade sig paa saadant“, som han skrev. Men han så det likevel som „bevis paa, at vi kunde blive hjulpen med Tiden“ (s. 233).

Kongen oppfordret derfor Christian Frederik om inntil videre å holde munn om en avståelse: „Angaaende Trondhjem bør sagen ikke rygtes“. Samtidig ønsket han å få vite prinsens tanker „paa hvilken Maade De troer, enten at dette kunde undgaaes eller ifald det skal skee da paa en Maade at De saavel som hele Norge følte at blot den bittre Nødvendighed, havde nødnet dertil“. Her tok han også til orde for en slags propagandaoffensiv: „Det kunne undgaaes naar Trondhjem erklærede: Vi vil blive Vor Konge troe; overalt kan man vinde Tid kan man vist faa de Allierede Magter paa sin Side, nu da Kronprindsen af Sverrig er kjendt af dem alle, som en fanfaron [en som farer med tomt skryt, min anm.] og en saare nedrig Mand“ (s. 233-34).

All denne informasjonen mottok Christian Frederik først rett før jul, og Mykland må ha rett i at det var dette som lå til grunn for „juledagsdepesjen“ 25. desember 1813.³³ Men han gir likevel et noe ufullstendig bilde av kongens og prinsens politiske vurderinger slik de fremkommer i korrespondansen. Christian Frederik aksepterte f.eks. selv en „betingelsviis“ okkupasjon av Trøndelag av rundt 4000 mann, enda han ikke ville garantere at trønderne selv ville godta det. Men landsdelens avståelse måtte absolutt unngås, og Christian Frederik bad kongen om „at De ikke udtrykkeligen vil afstaae den til Sverrig“. Han mente da „Trondhjems Stifts virkelige Afstaaelse til Sverrig“, dvs. ved en bindende diplomatisk avtale: (s. 252). Overfor en slik trussel til-

³² Jf. særlig Knut Mykland: „Frederik VI og beslutningen om å avstå Norge“ (1961) og „Medens der endnu er Tid“, (Norsk) *Historisk tidsskrift* bd. 41 (1961) s. 1.

³³ Mykland *ibid.*

bød han seg å reise motstand, og da eventuelt „uafhængigt af Forbindelsen med Danmark“, dvs. uten at Danmark kunne tillegges politisk (og militært) ansvar.

Jeg ser dette som helt i samsvar med kongens egne antydninger i depesjen 7. desember: Motstand for å skape en ny internasjonal situasjon. Christian Frederik påstod at det i så fall ville være bedre at „Styrelsen forblev i min Haand end i nogen Andens“, men målet var likevel statens redning for dynastiet: „Naar Uvejret havde lagt sig og Norge var frelst [dvs. fra Sverige, min anm.], eller en anden Regent var paa Sverrigs Trone, da hyldes atter Frederik den Siette og Min Løn skulde være Deres Majestæts Tilfredshed med Min Daad“ (s. 254). Ut fra alt dette bør det kunne sluttas at både Christian Frederik og kongen ennå rundt årsskiftet trodde at nye diplomatiske forsøk kunne redde hele riket. Hovedfokus var å få spillet rettet mot Carl Johan. Under pausen med våpenstillstand håpet kongen at den kunne brukes til å skape „en Skilsmisse imellem Kronprindsen af Sverrig og de øvrige Allierede“, som han skrev 16. desember (s. 243).

Våpenstillstanden, som Christian Frederik først fikk vite om i romjulen, gjorde da Norge til en enda viktigere brikke i det kommende oppgjør. I et innspill til kong Frederik 4. januar 1814 bad han om lov til et vinteranfallet mot Sverige. Målet var nå ikke et seierrikt felttog, men å skape uro, lansere den gustavianske arveprins som „retmæssige Tro narving“, og provosere frem så mye svensk misnøye med en maktesløs Carl Johan at han ville bli styrtet: „At erobre Sverrig eene fra Norge anseer jeg for umueligt“, skrev han, „men kan man revolutionere det, har man vunden Spil“ (s. 266-67). Tre dager etterpå kunne han også opplyse om at alt var „saadant disponeret, at jeg, ved at lade Mandskabet kiøre frem, kan samle Armeen i 6 til 8te Dage“ (s. 268).

Slik jeg leser Christian Frederiks argumentasjon, så han det som sin rojale plikt å følge en slags utmattelsesstrategi overfor den fiendtlige koalisjonen, og det så lenge som råd, uansett klare eller uklare råd fra kongen. Det ville være i samsvar med kongens forhåpninger; og her var det unødvendig med befaling eller ordre. Spørsmålet om avståelse av hele Norge med en gang, eller bare en del av landet, som har vært oppe i diskusjonen om Kieltraktaten, blir dermed underordnet.

At både Christian Frederik og kong Frederik tenkte geopolitisk og var opptatt av en europeisk kontekst, var ellers helt normalt for alle fyrster og fyrstehoff. Premissene ble selvsagt endret etter Kielfreden, da Christian Frederik måtte fortsette på egen hånd. Hvordan Mykland supplerte denne kunnskapen ved å involvere kong Frederik selv i det nye spillet, skal jeg heller ikke ta nærmere opp her. Etter hvert hadde kongen imidlertid måttet innse at han stod nokså alene: „Hans Magt er stor, derimod er Uenigheden end større“, skrev han om Carl Johan

1. januar: „Den østerigske Gesandt Bombello og Lützu vise god Villie, men virke ei“ (s. 264), sukket han, og dessverre var „Østerrig det eeneste Cabinet som arbeider for os og derved maae vi nu holde os“, sukket han.³⁴ Men når også denne usikre støtten sviktet, måtte Frederik bare gi opp.³⁵ Bortsett fra dette må det da kunne hevdes at både kongen og prinsen fulgte noenlunde sammenfallende linje i fra 1813 til 1814, på tross av at de ikke alltid kunne følge denne linje *samtidig*. Den kom likevel klart til syne i deres rad av frustrerende forsøk på å sikre statens status quo i den europeiske krigen.

I Norge leses imidlertid historien frem mot Kiel ofte som en forsmak på alt som *senere* skjedde i 1814. Men dette måtte aktørene være uvitende om ved årsskiftet, da situasjonen fremdeles kunne virke mer åpen – Napoleon selv kapitulerte jo ikke før i april. Da er det litt påfallende at svært lite av denne ganske komplekse opptakten til Norges „1814“ behandles i den mest typiske lærebok om 1814 som i dag brukes på norske læresteder, Dyrviks *Året 1814* (2005).³⁶ Sant nok kan det kalles oppsiktsvekkende at Christian Frederik tross all motgang virkelig hadde *mot* til å starte et opprør mot stormaktene. Men også det var nok et sammensatt valg for ham. Uansett hvor modig vi kan si at prinsen viste seg å være, så han neppe på dette som et rent mytteri selv. Han var jo av god kongelig byrd, i agnatiske ledd helt tilbake til middelalderen. Med en slik arvelinje kunne vel verken habsburgere eller bourboner – og slett ikke hannoverianere eller romanover! – behandle ham som det rene søppel? Christian Frederik stilte tross alt i en annen klasse enn kongen av Westfalen, eller kongen av Napoli (Murat).

Christian Frederiks opprør bør også kunne forstås som ett av flere diplomatiske knep, dvs. som et forsøk på å skape eller unytte de indre uenigheter som alle kjente til mellom koalisjonspartene. Det eneste sikre disse egentlig var enige om, var jo å knekke Napoleon og etablere fred igjen i Europa. Men da må vi samtidig kjenne til de gamle diplomatiske aksene i Norden og Nord-Europa: Russland og Danmark-Norge på den ene siden (gjerner støttet av Habsburg-monarkiet), Sverige (med Finland) og Frankrike på den andre (og kanskje med det osmanske riket i bakhånd). Noe slikt ville også Storbritannia være best tjent med, snarere enn en slags russisk-svensk-prøyssisk blokk i Nord-Europa med Nordsjøen og Østersjøen som rene innhav. En lig-

³⁴ Grev Lützu var i 1813 Østerrikes minister ved det danske hoff.

³⁵ Meldingen om dette fra den østerrikske keiser skal ha nådd kong Frederik på Fyn 6. januar 1814. Jf. Mykland 1961 s. 6 og Jacob Aall, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800-1815*. II. Christiania 1844 s. 357.

³⁶ Nøkternt sett berører bare 3-4 sider (av 119) alle disse diplomatiske problemene, jf. Dyrvik 2005 s. 63-66.

nende frykt for maktkonsentrasjon fantes hos Østerrike. Den nye maktblokken i Nord-Europa burde derfor balanseres, mot f.eks. Danmark, Norge, Nederland, Belgia og de tyske småstater, herunder det britiske arvelandet Hannover. Det er innenfor slike diplomatiske kart jeg tror vi best kan lese Christian Frederiks politiske valg, både i 1813 og 1814, ikke ut fra de særnorske ønsker om selvstendighet og konstitusjon som fremkom etter hvert.

Jeg skal ikke påstå at Christian Frederiks forkjærlighet for Norge utelukkende var av pragmatisk art. Langt ifra. Men det er vel grunn til å hevde at hans samlede mål var – og måtte være – å redde mest mulig av dette Norge for den slekt som hadde arvet og forvaltet det, og som det gjennom ham rettmessig også tilhørte. Det er slik jeg selv leser det kildematerialet som foreligger her. I Norge har det nok vært en tendens til å ta litt lettere på dette og å konsentrere seg mer om Christian Frederik *etter* Kielfreden, preget av en isolert, men også privilegert posisjon. For kong Frederik var derimot ikke alltid hovedspørsmålet Norge, men Danmark. Misligholdt han avtalene i Kiel, kunne selve staten bli straffet på en uhørt måte. Det kan være nok å vise til hva som skjedde med Napoleons siste tyske støttespiller, kong Frederik August av Sachsen etter Leipzig: Han ble arrestert og satt som fange mens seierherrene diskuterte å dele opp riket hans. At det ikke gikk riktig så galt, skyldtes østerriksk og (bourbon)fransk frykt for et altfor mektig Preussen. Likevel måtte kongen etter sin løslatelse i 1815 se på at mer enn halvparten av kongedømmet Sachsen ble avstått.

At kong Frederik i brevene til Christian Frederik i 1814 holdt seg strikt til avtalene i Kiel, behøver derfor ikke være et resultat av taktikk, men snarere av innsikt. Frederik 6. var en stabukk, men det betyr ikke at han var ganske dum. Han forstod nok at han nå hadde igjen ett eneste kort på hånden: Det dynastiske. Også for ham var arvelinjen i det oldenborgske kongehus noe som Europas ny-gamle herskere kunne forventes å sette pris på, uavhengig av all politisk „feilvurdering“ av Napoleon. Tross alt var det jo bare det britiske kongehus som hadde holdt sin sti ganske ren der. Ved tilstedeværelsen i Wien høsten 1814 utnyttet Frederik sitt uomtvistelige pre så godt som råd.

Konklusjon

I forbindelse med det norske grunnlovsjubileet i 2014 kom det mye ny forskning både omkring Grunnloven og det nasjonale opprøret. Større vekt ble nå helt bevisst lagt på det konstitusjonelle perspektivet enn på det nasjonale perspektivet. Men paradoksalt synes resultatene likevel å ha styrket inntrykket av en norsk „sonderweg“, eller kanskje heller av Norge som et særlig „progressivt“ politisk eksempel frem til i dag. Altså fikk vi her bare enda en variant av det som enkelte har kalt „me-

todologisk nasjonalisme“ i norsk historisk forskning. Påstanden om dette som et allment fenomen tror jeg nok er misvisende. Dessuten er det de senere år gjort flere verdifulle forsøk på å sette 1814-historien inn i en større nordisk kontekst. Men når det gjelder hovedtendensen i norske fremstillinger av 1814, synes betegnelsen faktisk å ha noe for seg. Den bredere konteksten jeg her har prøvd å plassere norske erfaringer inn i, tilsier imidlertid ikke at Norges politiske frigjøringskamp skal forstås som noe mindre viktig. Poenget er heller å få frem at også de kildene vi har her, bekrefter at Norge var en del av den store fortellingen om det endrede Europa fra 1789 via 1814 og 1848 og frem til i dag.

Når mange norske historikere har hatt en viss tendens til å behandle Norges vei som en eksklusiv og særegen vei, vil jeg selv ta sjansen på å hevde at Norge tvert om står frem som ett av de mer typiske eksemplene på de prosesser som preget Europa i perioden. Ja, det går kanskje an å si at Norge nettopp da, i 1813-14, ble gjeninnsatt som en normalt interessant del av Europa og verden, for første gang siden middelalderen. Heldigvis er dette nå blitt ekstra grundig dokumentert med gjennomgangen av pamfletter og brosjyrer fra disse årene som Ruth Hemstad nylig har utført; et virkelig pionerarbeid i å snu perspektivet fra det snevert nasjonale til det transnasjonale som fortjener varig oppmerksomhet.³⁷

For Norges del var dermed også tiden som fjern bondekoloni over for alltid. Det moderne Europa med konflikter, problemer og muligheter bredte seg ut, og snart kom det til å sluke hele „det gamle samfunn“ også i Norge. Men dette var en del av en større bevegelse, mot økende synliggjøring av de mer perifere delene av vår verdensdel, som f.eks. Irland, Hellas, Finland, Serbia. Om vi vil, kan stormakten Russland også innlemmes i dette bildet. Da Stalin ble gratulert for å ha inntatt Berlin i 1945, skal han visstnok ha replisert: Joda, men Alexander inntok Paris. Europa var fornyet, og det for godt.

Odd Arvid Storsveen

³⁷ Ruth Hemstad: *Propagandakrig. Kampen om Norge i Norden og Europa 1812-1814*, Novus forlag, Oslo 2014, og Ruth Hemstad (ed.): „*Like a Herd of Cattle*“. *Parliamentary and Public Debates Regarding the Cession of Norway, 1813-1814*, Akademisk Publiserings, Oslo 2014.